

*Олена Антонюк
(м. Вінниця)*

БІЛІНГВІЗМ, ДИГЛОСІЯ ЧИ СУРЖИК (ДО ПИТАННЯ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ МІСТА ВІННИЦІ)

Дослідження таких мовних явищ, як білінгвізм, диглосія і суржик важливе з багатьох причин. По-перше, у лінгвістиці до цього часу не вироблено єдиних критеріїв щодо чіткого розмежування вказаних понять; по-друге, ці явища тісно пов'язані з культурою мовлення як окремого індивіда, так і суспільства в цілому; по-третє, усвідомлення причин, природи й механізмів виникнення та функціонування цих явищ у живомовному середовищі сучасного міста дає можливість розробити ряд рекомендацій і заходів, які сприятимуть розширенню сфери використання української літературної мови, зміцненню її позицій.

Мовна ситуація сучасного міста є об'єктом дослідження багатьох мовознавців, серед яких М. Китайгородська, О. Селіванова, Л. Ставицька, Л. Масенко, Т. Миколенко, Т. Гарлицька, Н. Матвєєва, С. Нередкова, Т. Ткачук та ін.

Як відомо, на формування мовної ситуації впливають чинники економічного, політичного, демографічного та іншого характеру. Перетворення ж, що відбуваються в суспільстві, так само відбиваються на стані соціально-комунікативної системи, і, у свою чергу, змінюють мовну ситуацію, характерну для конкретної спільності. Таким чином, під мовною ситуацією розуміють характерний для суспільства спосіб задоволення комунікативних потреб за допомогою однієї чи кількох мов, або сукупність форм існування (а також стилів) однієї мови чи сукупність мов у їх територіально-соціальному взаємозв'язку й функціональному взаємовпливі у межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень [2, с. 616].

Мова сучасного міста, за С. Нередковою, це усталена у визначальних рисах і водночас динамічна мовна цілісність, яка об'єднує мовні елементи, спільні з літературною мовою, просторіччям, територіальними та соціальними діалектами [4, с. 230]. Мовна ж ситуація міста має свою специфіку. Л. Ставицька зазначає, що місто як культурний феномен породжує своєрідну модель поведінки і за своєю природою (як соціальний конгломерат) передбачає вербальну активність жителів, поза якою не можна говорити про комунікативну потужність будь-якої мови [5, с. 242]. Така вербальна активність здійснюється за допомогою різних засобів – мов, діалектів, жаргонів, стилістичних різновидів однієї мови та ін., і характеризується екзотичністю з перемиканням або змішуванням кодів.

Подібна мовна ситуація спостерігається і в місті Вінниці, тому й розглянемо три основні її вияви, а саме: білінгвізм, диглосію і суржик.

При білінгвізмі, за визначенням М. Кочергана, дві мови співіснують у межах одного колективу, який користується цими мовами у різних комунікативних сферах залежно від соціальної ситуації та інших параметрів комунікативного акту [1, с. 177]. Як зазначає Т. Ткачук, у м. Вінниці виявлено дві групи мовців-білінгвів: українофони та русофони. Перші легко перемикаються з однієї мови на іншу, другі ж є стійкішими у використанні своєї мови, замкнутішими у своєму колі спілкування [6, с. 75]. Наприклад, на запитання українською мовою: *Як пройти до бібліотеки Тімірязєва?*, одна з жінок, що розмовляла російською, відповіла: *Вам нужно идти прямо*. Це ж ми спостерігаємо і серед студентів ДонНУ імені Василя Стуса. Русофони навіть на заняттях з української ділової мови часто відповідають на запитання російською. Якщо ж відповідь звучить українською, то приклади можуть наводитись російською: *Ну например, заявление – это документ...*

Диглосія – володіння людиною двома підсистемами однієї мови (літературною мовою і різновидом цієї мови – діалектом; двома різними діалектами та ін.) [7, с. 117]. Перемикання кодів залежить від ситуації спілкування (офіційне / неофіційне), від статусу учасників комунікативного акту (студент – викладач, студент – студент) тощо. До прикладу, на занятті, спілкуючись з викладачем, студентка розмовляє літературною мовою, а на перерві – з відхиленням від літературної норми: *Олена Вікторівна, я забула, я зара зроблю*.

Суржик розуміють як українсько-російські мішані форми усного мовлення [3, с. 12], українсько-російський мовний гібрид / гібридні українсько-російські форми мовлення [3, с. 47, 48], мішаний тип мовлення / змішане українсько-російське мовлення [3, с. 58, 59]. У свідомості носіїв суржику відсутнє чітке розрізнення двох мовних систем, що спричиняє хаотичне змішування елементів обох мов [3, с. 64]. Суржик, за нашими спостереженнями, є звичним мовним явищем для Вінниці. Наприклад, у студентському середовищі: *бігом здавайте гроші на подарок*; у транспорті: *пропустіть мене, пожалуста*; під час телефонної розмови: *не переживай, я тоже опаздую*; у перукарні: *дліну оставляємо* (про довжину волосся зачіски) та ін.

Отже, дослідження мовної ситуації сучасних міст є дуже важливим, оскільки це дає можливість не тільки схарактеризувати живе мовлення містян, а й спрогнозувати подальші кроки щодо розвитку певної моделі мовної поведінки, зорієнтованої на використання саме українського мовного коду.

Література

1. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 1999. 288 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. 685 с.
3. Масенко Л. Суржик: між мовою і язиком. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 135 с.
4. Нередкова С.С. Мовна ситуація Луганська. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 34. С. 230-234.
5. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 464 с.
6. Ткачук Т. До питання про мовну толерантність (результати опитування, проведеного у Вінницькій області). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2017. Вип. 3. С. 68-76.
7. Швейцер А.Д. Современная социалингвистика: Теория, проблемы, методы. Москва : Наука, 1976. 175 с.

Олена Жаровська
(м. Вінниця)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ УНІВЕРСАЛІЇ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Кожна наука, як відомо, має свій категоріальний апарат або систему категорій, за допомогою якої здійснюється осмислення та відображення предмету відповідної галузі. Під категоріями розуміють найбільш загальні поняття, які відображають універсальні властивості й відношення об'єктивної дійсності. До найбільш усталених культурологічних категорій можна зарахувати такі: культурні об'єкти (культурні риси, артефакти, культурні системи і конфігурації), культурні процеси (культурогенез, функціонування культури, відтворення культури та ін.), культурні властивості (функціональність, семантичність, універсальність, локальність, унікальність культури та ін.), культурні функції (соціокультурна організація та регуляція, пізнання, акумуляція, селекція та трансляція соціокультурного досвіду та ін.), культурні норми (зразки, правила, традиції, стиль, мода та ін.), культурні позначення (знаки, символи, образи, культурні тексти та ін.), процеси і результати засвоєння культурного досвіду індивідами (соціалізація, інкультурація, акультурація, навчання та ін.), міжкультурні взаємодії (запозичення, культурна дифузія, культурний синтез та ні) тощо [4].

Культурна система (грец. *συστήμα* – поєднання, утворення) – це цілісна сукупність підсистем та елементів культурного об'єкту, між якими існує закономірний зв'язок та взаємодія, що обумовлює його властивості та